

Віталій ЯКУБОВСЬКИЙ
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОЛЬСЬКА ШОПКА ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОГО ВЕРТЕПУ

У статті здійснено зіставлення польської шопки з українським вертепом у контексті європейської традиції різдвяних ясел.

Ключові слова: вертеп, шопка, діалог, європейський контекст, переклад.

The article is comparing Polish Christmas crib («szopka») with Ukrainian («vertep») in the context of European Christmas cribs.

Key words: «vertep», «szopka», dialogue, European context, translation.

W artykule dokonano porównania szopki polskiej i wertepu ukraińskiego w kontekście europejskiej tradycji jasełek.

Słowa kluczowe: wertep, szopka, dialog, europejski kontekst, tłumaczenie.

Про взаємні відношення шопки і вертепу, на жаль, немає спеціальних публікацій. Є лише принагідні висловлювання різних дослідників на цю тему.

Jasełka – ясла (вертеп) – відгороджене у хліві місце, куди закладають корм для худоби (у яке поклала Марія народженого Христа). «**Яселка**» – це дійство про Різдво (Боже Народження). Творцем різдвяних вистав вважається святий Франциск з Асиза. Їх змістом була історія народження Ісуса у Віфлеємі та змова Ірода. Спочатку фігурки Дитятка, Марії, Йосипа, трьох царів і решти осіб драми були нерухомі. У францисканських і бернардинських чернечих монастирях на їхнє місце ввели маріонетки. У першій половині XVIII століття польські єпископи, на жаль, заборонили постановку «яселок» у костьолах. Причиною було те, що до змісту вистав проникали сцени й постаті ігрового, світського характеру. Із «шопками» почали тоді колядувати поза мурами святинь бурсаки, челядь та всі охочі.

Тексти «яселок», найчастіше говірківі, були переважно анонімні. Вони зазнавали численних переробок, зокрема тому, що до них залучали сюжети з актуальних подій. До відомих літературних обробок належать «яселка», написані Люціаном Ридлем під назвою «Польський Віфлеєм».

«Від польських „яселек”, – писав І. Франко з приводу конструкції маріонеткового театру, – різниться наш вертеп власне двоповерховою архітектурою і розділом між сценами біблійними і побутовими, котрі в польських «яселках» відбуваються всі на одній сцені; різниться

і композиція тексту, котрий у нас і в побожній, і в побутовій часті, є твором оригінальним, хоча, звісно, залежним після такого самого шаблону, в який уложилися вертепна драма на Заході і в Польщі» [7, 291].

О.Кисіль наголошував на відмінності українського вертепу від польських яселок, які нагадували швидше панораму, «де ляльки залишились нерухомими». У вертепі ляльки, на його думку, «не тільки стояли, зображуючи одну яку-небудь картину, але ходили, говорили, билися між собою і, таким чином, розігрували цілі сцени, які складали дуже цікаву й своєрідну п'єсу» [3, 15]. Говорячи про самотність українського вертепу, деякі дослідники необ'єктивно оцінювали – знецінювали – польську шопку і білоруську бетлейку, заперечували зв'язок вертепу і шопки [7, 291].

Szopka – «шопка», дослівно сарайчик. Різдвяна «шопка» – це макет, який зображає внутрішній вигляд віфлеємської стайні у ніч, коли народився Ісус Христос. «Шопку» виконують як мініатюру або як конструкцію у реальну величину. Вона може мати вигляд печери, грота, але найчастіше буває у вигляді малої стайні. У кожній «шопці» міститься маленький Ісус, Марія та Йосип. Найчастіше елементами «шопки» є також постаті Трьох Царів, пастухів, свійських тварин, Віфлеємської зірки, ангелів.

Так звана «жива шопка» – це виконана у натуральну величину конструкція, в якій замість фігур овець і корів перебувають живі тварини. Трапляється також, що людські постаті грають живі особи. Першу таку сцену аранжував святий Франциск у 1223 році у містечку Greccio.

Різдвяні вистави вертепу і шопки – схожі й відмінні. У них є спільні епізоди й персонажі (переважна більшість у релігійній частині). Основне, що споріднює драму українського вертепу і польської шопки, – це радість з приводу народження Ісуса Христа і привітання людей із Різдвом. Серед народів, які виступають у світській частині польської шопки, зазвичай був представник смаглявих українців, тобто присутній український акцент у побутових сценах шопки [1, 255-256].

Відмінність простежується на різних рівнях: сценок, складу й пластичного оформлення ляльок (особливо в світській частині), композиції вистави, характерів персонажів, музичного супроводу, хореографії, архітектоніки [1, 253]. У шопці (на відміну від вертепу) незначна кількість сцен із розвиненою дією, переважають пісні-ілюстрації, пісенні монолози. Релігійні епізоди постійно перемежуються з побутовими інтермедіями. У вертепі релігійна і побутова частини відділені. Побудова вистави шопкової повторювала схему біблійної легенди: пастухи, яким ангел сказав про народження Ісуса Христа, йдуть до нього з дарами; потім співають і танцюють ляльки-персонажі, і нарешті – сцена Ірода. Фінал був однаковий: виходив дід із мішком і просив гроші, після чого звучала одна з колядок [7, 292].

Склад персонажів обох театрів, які є соціально-етнографічним калейдоскопом, були представники різних народів з їх типовими та національними танцями, зокрема й козак із козачкою. Мова козака була мішана: в ній траплялися українські, російські, білоруські, польські слова. Козак з'явився у шопці під впливом українського вертепу. Гадаємо, що українські персонажі співали пісні про козака і дівчину.

У більшості варіантів сценок «Ірода» польської шопки на першому плані вбивство сина, осудження Ірода, його каяття, неминучість смерті. В одному з варіантів Ірод після вбивства дітей відверто висловлюється про свою провину, про тяжке покарання, яке на нього чекає, і просить ножа, щоб зарізати себе. У шопці в сцені Ірода відсутній мотив боротьби зі смертю. Ірод або покійно схиляє голову перед нею, або намагається підкупити її [7, 293].

У шопці спостерігаємо варіації традиційної теми – суперечки багача зі смертю. Сцена ця має кілька драматичних паралелей. У польській інтермедії старий просить Бога послати йому смерть. Вона приходить із косою. Старий випрошує час для молитви. Смерть погоджується,

але старий відтягує рокову хвилину «безкінечним» монологом. Сцену про Багача і Смерть переказав Е. Ізопольський. Багач танцює і викликає Смерть, щоб та взяла в нього викуп за життя. Смерть тричі йому відмовляє. Два рази застерігає, щоб він схаменувся. За третім разом січе йому голову. Сцена закінчується боротьбою Ангела з чортами за душу багача, в якій перемагають чорти. Можна говорити про злиття в шопці образів Багача й Ірода. В образі Ірода українського вертепу переплелися біографії Ірода Великого та його синів Антипа і Філіпа. Своєрідною є архітектоніка макетів лялькового театру вертепу і шопки. Скриньки шопки відобразили своєрідність національної архітектури історичних пам'яток давніх міст. Дослідники відзначають «виразні місцеві ознаки» архітектоніки вертепу [7, 295]. Особливості архітектоніки вертепу зумовлені характером середовища побутування названого виду лялькового театру, світоглядними позиціями творців, естетичними смаками й рівнем їх обдарованості.

Звичай ходіння по домівках із вертепом є давнім та важливим в усіх християнських країнах Західної Європи. У XVII ст. він проникнув в Україну з Польщі. Середньовічна католицька церква, урочисто святкуючи Різдво Христове, намагалася зробити так, аби це свято було зрозумілим для звичайних людей у храмах. Під час Богослужінь біля олтаря ставили великий макет – вертеп, біля якого розігрувались пантоміми, поєднані з діалогом. Глядачі бачили гори, з яких сходили три королі або царі, а в долині спали пастухи. Також було зображено місце народження Спасителя – хлів. У ньому перебували Йосип, Діва Марія, віслук із воллом. Над ними сіяла зірка, яка вказувала королям шлях. У деяких храмах вертеп ставили за олтарем, над яким, після виконання гімну «Te Deum Laudamus» («Тобі Бога хвалимо»), з'являвся маленький хлопчик у вигляді ангела з крилами [2, 248-249].

Від найдавніших своїх початків аж до свого розквіту в XVII ст. шопка ніде й ніколи не була поєднана з церковною драмою, не мала церковного характеру, існувала незалежно від церкви (в магометанському світі) або була переслідувана церквою (в середньовічній Європі) і оброблювала сюжети наскрізь світські. «І так, приміром, доказано, що вже у XIV ст. той культ «яселок» був відомий у Польщі і що тамешні клариски одержували ті яселка і фігурки до них незвичайно майстерної роботи з Італії...» [9, 190]. Гри в яселках не було; щонай-

більше після богослужінь церковний слуга пояснював простому народові значення фігурок, і цей звичай зберігся в Південній Німеччині подекуди ще й дотепер [9, 190-191].

І. Франко, який вивчав різдвяний театр – вертеп та шопку, не може вказати точної дати появи цього явища на теренах України та за її межами: «Коли і якими дорогами оця форма різдвяної маріонеткової гри зайшла до Польщі і на Україну, се досі докладно не висліджено. Хоч і як близькою видавалась би думка про те, що й тут, як і в многих, культурних надбаннях, Чехія служила посередницею між Польщею і Західною Європою, то все-таки відомі нам досі факти не виправдують такої думки» [9, 192]. Найдавніші факти про лялькові ігри на Русі фіксуємо ще з XII і XIII ст., але це були переклади з грецької.

Вважається, що вертеп прийшов до України з Польщі, а від нас у XVIII ст. його запозичила Росія. Однак цей факт не можна вважати достовірним, читаючи загальні нариси істориків російського театру О. Веселовського, М. Тихонравова, П. Морозова або праці польських істориків театру. Нам необхідно дати відповідь на запитання: коли з'явився переносний вертеп із рухомими ляльками і грою різдвяної драми в Польщі, а коли в Україні? При великій кількості досліджень над польсько-руським вертепом здавалося, що на ці запитання наука дала зрозумілі та чіткі відповіді, але навпаки, вони (відповіді. – В.Я) були або загальні, або хибні [9, 195-196].

Найбільше на тему шопки й вертепу висловився польсько-український етнограф, фольклорист Е. Ізопольський (1810–1876), який бачив і записав вертепну виставу у Ставищах (яких саме не уточнює), що мала назву «Dramat wertepowy o śmierci» («Вертепна драма про смерть») [6, 363]. Цей фрагмент праці польського етнографа згадується в українській фольклористиці та театрознавстві дуже часто, оскільки виникає дискусія між дослідниками, які наголошують на тому, що не до кінця з'ясоване питання про час появи народного лялькового дійства під назвою «Вертеп» в Україні. У статті Р. Пилипчука з приводу Е. Ізопольського читаємо: «Публікація Е. Ізопольського складається з двох частин: польськомовного віршованого тексту вертепної драми і польського ж авторського тексту, в якому дається опис вертепної скриньки й перелік сцен вертепної драми» [6, 363]. Дослідник погоджується зі свідченнями Ізопольського про бачений ним вертеп і подає опис його: «Мала скриня, збудована у ви-

гляді триповерхового палацу, назовні якого з третього поверху виступає галерея, що на ній безнастанно пильнує караульна рота солдатів і довбуш (барабанщик), називається на Україні «Вертепом» і є для простого народу святковим видовищем, представляючи і заступаючи у того народу місце сценічних видовищ; вистави у вертепі відбуваються на першому і третьому поверхах, а другий є складом і місцем для перебування акторів...» [6, 363].

Попри правдоподібність цієї інформації, багато дослідників, зокрема І. Франко, розкритикували Е. Ізопольського, боцімто він це вигадав і ніякої подібної вистави на той час не було: «Ізопольський ніколи не бачив вертепної вистави, або як бачив, то описав її дуже недотепно. Поперед усього збуджує сумнів сам триповерховий вертеп: знані нам старі вертепи Маркевичів і Галаганів – двоповерхові. Також він мало обізнаний з репертуаром вертепу. Він знає лише три вертепні гри» [9, 197]. Фольклорист (Е. Ізопольський – В.Я.) згадує про театр метаморфоз у баченій ним виставі, але: так званий театр метаморфоз – це німецький витвір другої половини XVIII ст., який був популярний і в Польщі, особливо в першій половині XIX ст. Це був ляльковий театр, у якому ляльки за допомогою відповідного механізму миттєво змінювали свій вигляд, з чоловіків робилися жінками, зі старих людей молодими і навпаки. Вони стріляли з рушниць та пістолетів, наливали вино з пляшок у чарки і т.д. Так, із вертепом вони не мали ніякого зв'язку. Можна говорити, що Е. Ізопольський не мав поняття ані про один, ані про другий текст, зазначає І. Франко. Звичайно можна погодитися і не погодитися з думкою українського дослідника, та попри його критику на адресу польського етнографа нам важко щось говорити про недостовірність, неправдивість викладеної інформації Ізопольського, бо є фактаж, матеріал, записи, які йому вдалося зробити на території України і викласти все це у своїх доповідях. Він дуже точно відтворив бачену ним виставу.

Український дослідник Є. Марковський доклав чимало зусиль для вивчення та розгляду вертепного дійства, записаного Е. Ізопольським. Згадуючи білоруського фольклориста, дослідника Євдокима Романова, який описав триповерхову вертепну скриньку, він посилався на його свідчення: «Опис триповерхової вертепної скриньки подає нам Романов в одному з останніх випусків свого білоруського збірника. Цей тип вертепної скриньки ми повинні буде-

мо визнати за старіший супроти старої містеріальної сцени...» [5, 4]. Ще один білоруський фольклорист, етнограф Павло Шейн подає нам вертепну скриньку, наближену до шопки Ізопольського. Є. Марковський з цього приводу висловився так: «Скринька, що її описав Шейн – повна аналогія до опису Ізопольського. Ізопольський не тільки бачив вертепну драму на власні очі, але й описав її – як на свій час – досить докладно...» [5, 5].

Дослідженням праць Е. Ізопольського займалися польські театрознавці Ришард Вежбовський і Генрик Юрковський. Г. Юрковський висунув досить цікаву гіпотезу про походження вертепу від іспанського середньовічного вівтаря – ретабло, зокрема його складової частини – табернакулум [6, 368].

Найважливіша знахідка – це збережений, на жаль, без початку, текст польсько-руської вертепної драми, який був написаний у кінці XVIII ст. Він міститься в музеї о. Петрушевича у бібліотеці «Народного дому» у Львові [9, 208].

Суттєва інформація про польську шопку сягає лише початку XVIII ст. Шопка суто світського характеру в костюмі у XVIII ст. – це явище неправдоподібно, як і ставищанський вертеп 1591 р. [9, 202]. У другій половині XIX ст. було записано кільканадцять текстів шопкових драм і комедій у Польщі. Найповніший і найстаріший текст – це краківська шопка, але вона тільки трішки рисами своїми натякає нам на обставини кінця XVIII ст. [9, 203–204]. Текст краківської шопки, поданий за зразком І. Франка, починається так: «Один пастух, побачивши незвичайне сяйво, будить іншого, який його називає п'яницею, говорячи, що тому привидівся уві сні блиск. Згодом прокидаються інші пастухи від крику першого і, побачивши перед собою ангела, який їм говорить іти до Віфлеєму, погоджуються» [9, 260].

Ось у якому вигляді її нам подає Г.А. Воробйов: «Это – сооружение высотой и шириной более 2 аршинъ, глубиной свыше 2 фут. съ двумя или тремя двухэтажными банями, покрытыми позолоченою крышею, и оклеенное красною или синею бумагою. Въ середине два яруса – верхній имеет подобіе костела съ готическою крышею. Передъ костеломъ устроень балконъ, на немъ помещается оркестръ или свита трехъ королей. Въ низу хлевъ съ лесенкою, яслями, Св. Семействомъ, пастухами, воломъ и осломъ. Надъ хлевомъ – Ангель, держащій ленту съ надписью: «Gloria in excelsis Deo». Передъ башнями пристройки

съ окнами, покрытыя остроконечною кровлею, а въ нихъ – ворота, черезъ которыя вводятся на сцену фигуры» [2, 252–253].

У польських шопкових драмах ми спостерігаємо значну частину сцен із Іродом, але вони скрізь заплутані. У краківській шопці постать Ірода схвильована [9, 267]. Особливо помітно це у діалозі зі смертю: «А посмела ли бы ты напасть на могучаго короля, который окружень такимъ величіемъ, у котораго денегъ полныя бочки для своей обороны, войска какъ звездъ на небе, какъ месяцъ сильнее звездъ светить, такъ я, Иродъ, на земле сильнее смерти» [2, 257]. Вона йому у відповідь: «Месяць вместе со звездами у меня подъ ногами. Хотя ты и могущественъ, но это ничего не значитъ: долженъ дать свою гордую голову подъ мою косу» [2, 257]. У краківській шопці Ірод не відчуває жалю, але його жінка проклинає, лихословить осиротілий рабин, якого Ірод наказує закувати в пута [9, 269]. «Возьмите этого жида и закуйте его въ цепи: онъ попортилъ расположение моего духа». Рабин: «Меня-то возьмутъ, но придетъ такой Малкамуфесъ – ангел смерти, что наделаетъ тебе король Иродъ, хлопотъ!». Ірод: «Чтобы ты пропалъ, сквозь землю провалился такъ же, какъ и тотъ, что сегодня народился!» [2, 256]. Також у шопці маємо сцену, де шляхтич торгується з жидом. В радомській шопці Ірод від фельдмаршала дізнається про народження дитини і дуже цим розлючений: «Slyzanie, dworzanie, zaraz do Betlejem biegajcie, wszystkim dziatkom głowy scinajcie, mojemu synaczkowi pardonu nie dajcie» [9, 268]. В ловецькій шопці жид виступає на сцені перед Іродом, співає, танцює і тоді покидає сцену, бо з'являється цар Юдейський і наказує вбити всіх немовлят, а в цей час, після появи смерті, вона стинає йому голову. Також сцена Ірода простежується у седлецькій шопці, але тут відсутня сцена з жидом, а у луковській шопці залишилися невеликі сліди тієї сценки. Седлецька шопка розпочинається виступом пана П'ясецького, який, посварившись з жидом, кличе до себе козака: «Bracie kozaku, zabij Szmula!» [9, 274]. Козак кличе до себе жида, але дізнавшись, що той музикант, наказує йому продовжувати грати. Жид категорично відмовляється та козак кричить до нього: «Bat na żyda!» [9, 274]. Жид починає грати відому пісню:

Lachciu, ciachciu, bim bom bom!

Jak pan każesz, tak ja grom.

Niech mie siabes nie winue,

Co pan każesz, ja przyjmuje.

Козак запитує в жида, навіщо він свариться з братом П'ясецьким, а він йому відповідає: «Aj waj, pan Piasecki taki rozbojnik. Jak mię uderzył do lewego ucha, to ja się usmarkał po samego brzucha» [9, 274]. Почувши, це козак вирішує його заарештувати, але той благає змилуватись над ним, на що той погоджується і відпускає його на волю. Також у виставі присутня сцена з жидівською війною, яка мала б подобатися публіці XVIII ст. В пісні, яку виконують Жид з Сурою, згадується Лейзор, який «на дірявім мості поламав собі кості» [9, 276], а потім іде ось яке:

Wyjechali w pole, w pole, Stanęli w dole, A tam se robili.

У шопці з Ловіча також присутня сцена з жидівською війною в епічній формі, але вона пішла вже з іншого джерела, в якому цій темі протиставлялися старі анекдоти. Жид, аби розвеселити публіку, розповідає анекдоти про жидів та жидівського Месію ламаною польською мовою [9, 277]:

W roku pięć tysięcy dwieście troje
Narodził się wielkie Mesyjosz,
Po całego świata wywijosz.
Jak on sobie narodził
To zaraz po swiecie chodził.

Варшавська шопка відрізняється від краківської зовнішнім виглядом та репертуаром. Це двоярусна театральна сцена. На верхньому ярусі, який був доволі низьким, вміщено картину поклоніння немовляті східними царями (волхвами та пастухами). На сцені картонні фігурки Богородиці, Йосипа, Ісуса, ангелів, пастухів та трьох царів. Також зображені віслук, бик та ягня Іоанна Хрестителя. Вони є нерухомими. На нижньому ярусі зображені рухомі фігурки. Тут розігрувалася звичайнісінька народна сцена, яка фактично ніякого відношення до Різдва Христового не мала. Монологи та діалоги дійових осіб цієї частини не мають релігійного характеру. Варшавська шопка, на відміну від краківської, зробилася провінційною. Типовою для цієї шопки є площка. За зовнішнім виглядом – це така сама скринька, як варшавська чи краківська, тільки ззовні інша. Вона фактично не поступається їм за сценічним вбранням, а деякою мірою значно краща [2, 257-258].

На території України була записана найцікавіша для нас шопка в с. Скала Борщівського району на Тернопільщині. Її зв'язок із польською шопкою досить помітний. Починається вона словами «Do nog twoich się zbliżam». Польські дослідники звернули увагу на цю колядку і побачили в ній сценарій

різдвяної гри, але, за відсутності текстів, відтворити її не змогли, а лише на підставі цієї колядки відтворювали деякі затрачені сцени. Учасники вистави виконують строфу за строфою тієї колядки, а в перерві ляльки в шопці показують сценки. На жаль, зв'язок сценки зі змістом колядки не простежується; в колядці згадується русин, відповідно лялькова гра демонструє нам сцену між русином та жидом; якщо згадується циган – то на сцені має бути саме циган і т.п. Сцена з Рахиллю не має аналогів ані в наших, ані в польських вертепних іграх. Ірод велить воякові вбити дитину, затикаючи її на спис, Рахиль падає на землю і плаче; з'являється ангел і втішає її українською піснею «Не плач, Рахиле!». Смерть кличе чорта на допомогу, який радить відтяти голову косою Іроду. Смерть відтинає йому голову; Чорт бере тіло, а смерть – голову, і обоє виходять. На цьому закінчується духовна частина вертепної драми, яка була записана М. Виноградовим у 1905 р. [9, 370–371].

Подамо зразок скалецької шопки: «Се дерев'яна скринька, висока на 48, а з дахом на 75 сантиметрів, довга на 61, а в глибину на 42 см. Спереду отворається півколовими дверцями. На дні вирізаний наскрізь ровець, яким ходять фігурки. Два стовпчики, прикріплені до поперечок у суфіті, тримають яйцевато вирізану часть дна. До задньої і бокових стін прикріплені в обох кутах дві будки з дверцятами, куди входять і виходять фігурки. До обох будок провадить у дні ровець від головного. Кожушок наклеєний здовж країв рівців на те, аби їх спереду не було видно. В середині шопки біля задньої стіни стоять три недвижні фігурки: Ісус (у яслах), Марія і Йосиф. До них провадить також ровець. Дверці будок замикаються самі при помочі кавчукових шнурочків, а відчиняються (на зверх) шнурками збоку. Зверху і всередині шопка виліплена кольоровим папером, на задній і бокових стінах у середині наліплені малюнки, що представляють сцени Різдва. З боків зверху прибито два ремінці, за які несуть шопку. В задній стіні прорізана дірка, закрита сіткою, крізь яку говориться ролі ляльок. Ціла шопка разом із роботою і матеріалом коштує 6–10 корон. Дають її робити столяреві, а виклеюють і декорують самі» [8, 162]. У скалецькій шопці налічується 18 ляльок, окрім трьох нерухомих, які перебувають у шопці.

Ще одна досить цікава для нас шопка Антіна Тимошіва Смерди з Житомира. Бувши ще семирічним хлопцем, він разом із батьками переїхав

до Томашева, де неодноразово бачив шопку. Згодом, перебравшись до Житомира, він власноруч змайстрував її – вона мала два поверхи. З нею він ходив містами, селами показуючи вистави. Його неодноразово запрошували місцеві ксьондзи, православні священики. Місцева влада, довідавшись про ходіння Смерди з шопкою, на якій виднівся хрест, відразу ж заборонила йому це робити, оскільки «гріх показувати Бога разом із танками» [4, 43]. Після цього він вирішує відрізати нижній поверх шопки, лишивши її одноповерховою. Звичайно, він був віруючою людиною, тому ходіння з такою шопкою, та ще й без хреста, йому не подобалось, і згодом, на жаль, він припиняє це робити.

Його шопка нагадує «чотирикутний дерев'яний будик» [4, 44]. Всього у п'єсі було представлено 18 дійових осіб, а ляльок – 17: 1. Король – Гирот. 2. Гетман. 3. Гетманова. 4. Жид Рувид-Лейба. 5. Диявол (=Чорт). 6. Смерть. 7. Аньгол. 8. Краков'як. 9. Краков'янка. 10. Німець. 11. Німка. 12. Козак (донський) з нагаєм. 13. Гриць. 14. Гапка. 15. Зося. 16. Бартек. 17. Льокай. 18. Бернадин. Їх можна поділити на дві групи: до першої належить 11 ляльок, які відрізняються одна від одної лише вбранням; обличчя у них паперові. До другої належать шість ляльок, обличчя яких вирізано з дерева. Вистава складається з двох невеличких дій, із яких перша має два розділи. У першому розділі першої дії, побудованому на відомому євангельському тексті та різних апокрифічних переказах, йдеться про народження Ісуса Христа та бажання царя Юдейського – Ірода, після того, як він довідався про це, знищити 40 тисяч віфлеємських немовлят, побоюючись, що Месія займе його місце на престолі:

О, Гетмане
Вибвайте дітей і невясти...
Мой бітни пане,
І моему сину житні ні прастіте –
Ступайте в Фотлеєм-место,
Серце вийміте – міне принісіте!.. [4,49].

Другий розділ першої дії, хоч і короткий, та характерний. Лейба молиться за свого небіжчика – Кароля (Ірода):

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М.С. Історія української літератури. – Львів, 1924. – Т.3. – 564 с.
2. Воробьев Г.А. Шопка, польський вертеп // «Исторический вестник». – 1899. – № 7. – С. 248–263.

Після нашого покійного Короля нада Богу помоліца [4, 51].

Донський козак, почувши це, починає Лейбу бити:

Я є козак з України,
Козак mlody, козак з міни.
Козакові мало trzeba –
Kilich wotki, кусок chleba [4, 51].

Друга дія вистави відрізняється від першої і містить музику, танці, спів тощо. Участь тут беруть представники різних національностей. Помітний значний вплив полонізації та русифікації. Виходять краков'як із краков'янкою в парі і співають:

Jestem sobie Krakowiaczek,
Jestem sobie Krakowianka,
W Krakowiem sie wodil, –
Mam fartuszek po kolanka,
Trzy lata mnie bylo –
Cztery sery, zban maslanky –
Do dziewczyny chodzil.
Caly posak Krakowianki... [4, 52].
Виходять Грицько з Гапкою:
Ішол Гриць з вечорниць
Што-б я була така прикрасна,
Темненької ночі,
як та зора світить ясна,
Сидить Сова на городі (на копиці),
Світила-бим свому миленькому,
Витріщивши очі...
Ніколи-б ни згасла... [4, 52].

До сучасних польських «шопок», які продовжують давні традиції, належить домініканська «шопка» в Познані з текстами Яцека Ковальського, у постановці «Тетрика товариського».

Отже, розглянувши питання походження, розвитку польської шопки, порівнявши її з українським народним вертепом, можна стверджувати, що європейський контекст українського вертепу ми розуміємо не як запозичення українцями польської шопки, а як діалог народних культур. Те, що вона має багато спільного і відмінного з нашим вертепом, очевидно: наявність української мови (в деяких епізодах з'являлась білоруська), спільні персонажі, зокрема у релігійній частині, дії, які розігрувались, діалоги.

3. Кисіль О.Г. Український театр: Дослідження. – К.: «Мистецтво», 1968. – 258 с.
4. Кравченко В.Г. «Шопка» [«Вертеп»] // «Етнографічний вісник». – 1928. – № 6. – С. 41–54.
5. Марковський Є.М. Український вертеп. – К., 1929.

6. Пилипчук Р.Я. До питання про початок українського вертепу, або ще раз в обороні Еразма Ізопольського // Радишевський Р. Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки. «Київські полоністичні студії». – Т. XVII. – К. 2010. – 619 с.

7. Федас Й.Ю. Вертеп і Шопка // Вісник (Літературознавчі студії). Вип. 2. – К., 2002. – С. 291–296.

8. Федас Й.Ю. Український народний вертеп (У дослідженнях XIX–XX ст.). – К.: «Наукова думка», 1987.

9. Франко І.Я. До історії українського вертепу XVIII в. // Збір. творів. В 50 т. – К.: «Наук. думка», 1982. – Т. 36. – С. 170–375.